

UDK 327:341.3(477)(4-672EU:470)
Biblid 0543-3657, 74 (2023)
Год. LXXIV, бр. 1188, стр. 121–144
Прегледни научни рад
Примљен: 25. 4. 2023.
Прихваћен: 28. 7. 2023.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2023.74.1188.6
CC BY-SA 4.0

Ана ЈОВИЋ-ЛАЗИЋ¹

Рефлексија рата у Украјини на односе ЕУ и Русије и динамику Источног партнерства²

САЖЕТАК

Напад Русије на Украјину, крајем фебруара 2022. године, покренуо је руско-украјински рат значајно преобликујући савремене међународне односе. Овај чланак истражује како је рат променио однос између Европске уније и Русије, и како је утицао на динамику Источног партнерства. Циљ је да се кроз поменуте аспекте анализе допринесе текућим дијалозима о сложености сукоба и његовим дубоким импликацијама на регионалну безбедност и стабилност. Главни налази указују да су догађаји покренути у Украјини 2014. довели до стварања сложенијег безбедносног окружења, које је значајно променило претходну динамику односа ЕУ и Русије доводећи до све већих тензија. Након што су смели предлози Владимира Путина из децембра 2021, изнети у виду својеврсног ултиматума који би Русији требало да обезбеди праведно место у новој европској безбедносној архитектури, остали без одговора Запада, тензије су кулминирале. После руског напада на Украјину, у настојању да се постигне не само безбедност већ и шира европска стабилност, заиста се јавила потреба за својеврсним

¹ Ана Јовић-Лазич, виши научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија. Е-mail: anajovic@diplomacy.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0002-4155-2042>.

² Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

редизајнирањем и променом фокуса у европској безбедној архитектури. Међутим, не на начин на који је то Русија захтевала. Штавише, украјинска криза и каснији напад Русије на ову државу изазвали су забринутост међу источним суседима ЕУ за њихову безбедност и суверенитет. Зато су, упркос изазовима у спровођењу политичких и економских реформи, неке од њих добиле повећану подршку ЕУ кроз Источно партнерство. Штавише, иако претходним облицима сарадње чланство ових држава у ЕУ није било предвиђено, Украјина и Молдавија су добиле и статус кандидата за чланство. Рат у Украјини је такође указао на ограничења нормативне моћи ЕУ, наглашавајући значај тврде моћи и даљег унапређења одбрамбене сарадње на нивоу ЕУ, као и сарадње са НАТО-ом као механизмом колективне одбране. Дакле, овај оружани сукоб имао је дубок и трајан утицај на безбедносну динамику Европе, преобликујући интеракцију кључних регионалних актера.

Кључне речи: рат Русије и Украјине, односи ЕУ и Русије, Источно партнерство.

The reflections of the war in Ukraine on EU-Russia relations and the Eastern Partnership's dynamics

SUMMARY

Russia's attack on Ukraine at the end of February 2022, which escalated into the Russian-Ukrainian war, led to significant changes in contemporary international relations. This article explores how the war changed the European Union and Russia's relationship and affected the Eastern Partnership's dynamics. The goal is to contribute to the ongoing dialogues about the complexity of the conflict and its profound implications for regional security and stability through the afore-mentioned aspects of the analysis. The main findings indicate that the events in Ukraine triggered in 2014 created a more complex security environment, significantly changing the previous dynamics of EU-Russia relations and increasing tensions. Tension culminated after Vladimir Putin's bold proposals from December 2021, presented as a kind of ultimatum that should have ensured Russia a fair place in the new European security architecture, were left without a response from the West. After the Russian attack on Ukraine, in an effort to achieve security and broader European stability, there was a need for a redesign and change of focus in the European security architecture. However, not in the way that Russia demanded. Furthermore, the Ukraine crisis and Russia's subsequent attack on the country have raised concerns among the EU's eastern neighbours about their security and sovereignty. That is why, despite the challenges of implementing political and economic reforms, these countries received increased support from the EU through the Eastern Partnership. Moreover, although the previous forms of cooperation

did not provide a possibility for the membership of these countries in the EU, Ukraine and Moldova also received the status of membership candidates. The war in Ukraine also highlighted the limits of the EU's normative power, underscoring the importance of hard power, further enhancing defence cooperation at the EU level, and cooperation with NATO as a collective defence mechanism. Thus, the Russian-Ukrainian conflict has had a profound and lasting impact on the security dynamics of Europe, reshaping the interactions of key regional actors.

Keywords: Russia-Ukraine war, EU-Russia relations, Eastern Partnership.

Уводна разматрања

И пре избијања оружаног сукоба у Украјини односи између Европске уније и Русије претрпели су значајно погоршање. Наиме, протести на тргу Мајдан у Кијеву, руска анексија Крима 2014. године и дугогодишњи сукоби у Донбасу низ су дестабилизујућих догађаја који су имали далекосежне последице по регионалну безбедност и дипломатске односе Русије и Запада. У децембру 2021. руски председник упутио је отворен захтев САД да успоставе нову европску безбедносну архитектуру, позиционирајући у свом обраћању Европску унију као подређени ентитет. Истовремено, он је отворено довео у питање суверенитет Украјине, омаловажавајући њен статус државе и приказујући је као пуки инструмент који служи западним интересима. Посматрајући уназад, јасно је да је ова реторика била предзнак и припрема за руски напад на Украјину, који је деловао као катализатор који је гурнуо континент у нову еру неизвесности захтевајући преиспитивање успостављених норми и савеза. Императив потребе за новом безбедносном архитектуром постао је очигледан, али су се контуре овог редизајна значајно разликовале од захтева Русије. Њих је водила колективна потреба Запада да одржи заједничке европске и демократске вредности на континенту и очува успостављени међународни поредак. Истовремено, напад на Украјину изазвао је стрепњу међу суседима ЕУ, изазивајући забринутост за њихов суверенитет и безбедност. Као одговор, ЕУ је ојачала своју посвећеност Источном партнерству, нудећи већу подршку својим суседима. Додељивање статуса кандидата Украјини и Молдавији нагласило је решеност ЕУ да ојача односе са овим државама, сигнализирајући кључну промену у њиховим односима. Такође, сукоб је указао на значај снажних одбрамбених механизма и подстакао повећање војне и одбрамбене сарадње међу чланицама ЕУ, као и јачање њихове сарадње са НАТО-ом.

Једна од теорија међународних односа којом би се могао објаснити утицај сукоба у Украјини на односе Европске уније и Русије, као и на динамику Источног партнерства, јесте неореализам. Посматрано кроз

ову призму, понашање држава првенствено је одређено анархичном природом међународног система. Због сталне претње ратом и императива самоодржања, државе морају увек бити спремне на употребу силе. Промене у расподели моћи међу државама обликују структуру међународног система. Ово, заузврат, утиче на то како се државе понашају и на исходе њихових интеракција. Фокусирањем на релевантне државе може се објаснити глобална динамика. Прво, како једна држава или коалиција јача своју моћ, друге реагују тражећи да поново успоставе равнотежу. Ово поновно успостављање равнотеже може укључивати унутрашње јачање државе или формирање савеза са другим државама. Државе, вођене конкуренцијом и потребом за безбедношћу, теже да задрже своју позицију у глобалној хијерархији, како би одржале или обновили равнотежу снага у међународном систему.³ Када применимо ову теорију на руске акције у Украјини, које почињу анексијом Крима и кулминирају војним нападом на ову државу, оне се могу посматрати као одговор на уочене претње, укључујући прозападну оријентацију Украјине и страх од даљег ширења евроатлантских интеграција. Дакле, циљеви Русије у Украјини су првенствено усмерени на очување сопствене сфере утицаја и безбедности. Међутим, с обзиром на то да су руске акције у Украјини преобликовале динамику регионалне моћи, други актери, посебно ЕУ и неке државе Источног партнерства, одговорили су напорима да заштите своје интересе. ЕУ је посебно увођењем оштрих санкција настојала да смањи моћ и утицај Русије у региону, док је истовремено сигнализирала своју посвећеност одбрани европских интереса и релативне моћи. Одређене државе Источног партнерства, које су се осетиле угроженим деловањем Русије, покушавале су да ојачају своју безбедност успостављањем ближих веза са ЕУ. Јачање подршке ЕУ овим државама, која укључује политичку и економску помоћ и изгледе за потенцијално чланство, служи као стратешка противтежа утицају Русије у региону. Истовремено, сукоб је разоткрио ограничења приступа ЕУ који тежи да се првенствено ослања на тзв. нормативну моћ.⁴ Тиме се још једном наглашава значај тзв. тврде моћи ЕУ, и неопходност јачања војних мера одвраћања и одбране да би се одржала равнотежа снага у Европи. У том контексту, развој војне и одбрамбене сарадње међу чланицама ЕУ, пружање војне помоћи Украјини, заједно са даљим ослањањем на подршку НАТО-а, виде се као кључни фактори у спречавању Русије да употребом силе оствари своје стратешке циљеве у региону. Када је реч о методама истраживања користи се анализа садржаја докумената, пре свега да би се идентификовале кључне теме,

³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Pub. Co., 128.

⁴ Adrian Hyde-Price, "'Normative' power Europe: a realist critique", *Journal of European Public Policy*, vol. 13, no. 2, 2006, 217.

трендови и обрасци који објашњавају како су се од украјинске кризе, а посебно избијања рата у Украјини, односи Русије и ЕУ погоршали, утичући и на даљу динамику Источног партнерства.

Чланак почиње испитивањем контекстуалних фактора и основних узрока који су подстакли оружани сукоб у Украјини. Како је нагласио Сиди (*Siddi*), овај сукоб је значајан пример поновног оживљавања геополитике као кључне одреднице у савременим међународним односима.⁵ Након тога, пажња се усмерава ка процени утицаја растуће геополитичке конкуренције на односе ЕУ и Русије. Овај сегмент разматра динамику развоја моћи, стратешке интересе и дипломатске нијансе које су се манифестовале у односима ЕУ–Русија. Затим, се пажња посвећује Источном партнерству, као кључној арени где се јасно осећају реперкусије овог геополитичког надметања. Коначно, у закључку се резимирају кључне последице рата у Украјини на односе ЕУ и Русије и даљи развој Источног партнерства.

Контекст и узроци кризе и сукоба у Украјини

Трансформација Украјине: од независности до Евромајдана

Када се анализира кроз сочиво неореализма, ситуација у Украјини представља јасну илустрацију борбе за моћ између Русије и западних актера. Ова борба се првенствено одсликава кроз тежњу за доминацијом и заштитом стратешких интереса у региону Источне Европе. ЕУ, заступајући западне интересе, активно настоји да прошири свој утицај успостављањем сложених политичких и економских односа са Украјином и другим источноевропским државама. Ова амбиција је, међутим, у оштрој супротности са непоколебљивим ставом Русије која посматра Украјину као део своје традиционалне сфере утицаја.

Украјина је за Русију важна и због чињенице да је била друга по величини република у Совјетском Савезу, са великом популацијом, територијом и значајним економским потенцијалом. Улога Украјине је такође била кључна у совјетској безбедносној и одбрамбеној стратегији, с обзиром на то да су у њој била смештена бројна војна постројења, укључујући она са нуклеарним капацитетима. Уз Русију и Белорусију, Украјина је играла виталну улогу у стварању СССР-а, формирајући тријадну која је колективно одлучивала и о распаду совјетског ентитета. Заједно са Русијом и Белорусијом, Украјина је била и једна од кључних за формирање Заједнице Независних Држава (ЗНД). Међутим, одлучила је да не прихвати даљу институционализацију унутар ЗНД.

⁵ Marco Siddi, "The partnership that failed: EU–Russia relations and the war in Ukraine", *Journal of European Integration*, vol. 44, no. 6, 2022, 893–98.

Ова одлука је произашла из страха да би Русија, која има доминантну позицију у овој организацији, могла да изврши неприкладан утицај на будуће путање развоја Украјине.

Након што је постала независна, Украјина је настојала да успостави суверенитет и стабилност, при чему је водила тзв. мултивекторску спољну политику. Стални изазов за Украјину било је настојање да успостави деликатну равнотежу у својој спољној политици, усмеравајући се на јачање економских веза са ЕУ, уз настојање да сачува добросуседске односе са Русијом, са којом дели блиске историјске и културне везе. Украјина је 1994. године ојачала сарадњу са ЕУ формализацијом Споразума о партнерству и сарадњи. Украјина се даље интегрисала у европски оквир уласком у Савет Европе наредне године. Истовремено, кренула је ка успостављању међународних безбедносних ангажмана, уласком у споразум о Партнерству за мир 1994. године, док је три године касније успоставила јаснији однос са НАТО-ом кроз Повељу о специјалном партнерству. Истовремено, историјско ослањање на Русију за снабдевање енергијом и трговинску сарадњу, као и значајно руско становништво, одржали су снажан политички и економски утицај Русије у Украјини. За Русију је од посебног значаја био статус Црноморске флоте стациониране на украјинском полуострву Крим. Средином 1990-их Украјина и Русија су учврстиле односе кроз Уговор о пријатељству и сарадњи 1997. Касније, 2003. године, сарадња две стране је проширена након што је Украјина потписала споразум са Русијом, Белорусијом и Казахстаном о јединственој економској области. Тадашњи украјински премијер Виктор Јанукович сматрао је да ће успостављање дубљих веза са Русијом повећати његове шансе на предстојећим председничким изборима 2004. године.⁶

Међутим, након навода о изборној превари, на којима је за председника изабран проруски кандидат В. Јанукович, избила је дубока политичка криза. Настала криза поставила је сцену за серију протеста који се обично називају Наранцаста револуција, који су довели до избора прозападног кандидата Виктора Јушченка за председника. Овај догађај је означио кључну прекретницу, изазвавши значајне промене у унутрашњој политици Украјине и њеном приступу међународним односима. Русија је брзо показала стрепњу, изражавајући скептицизам у погледу даљег развоја догађаја у Украјини. Насупрот томе, Унија је подржала Наранцасту револуцију као манифестацију основних европских вредности, видећи је као начин да Украјина прихвати демократске принципе и усклади се са тржишно оријентисаним економијама. Иако је показала подршку реформама у Украјини, Унија

⁶ Paul Kubicek, "Ukraine and the European Neighborhood Policy: Can the EU help the Orange Revolution Bear Fruit?", *East European Quarterly*, vol. XLI, no. 1, University of Colorado, 2007, 3–5.

се уздржала од пружања перспективе чланства. Уместо тога, остала је при ставу да Европска политика суседства представља задовољавајући оквир за сарадњу са Украјином.⁷

После Наранцасте револуције, једна од тачака званичног спољнополитичког правца Украјине било је чланство у НАТО-у. Међутим, овај циљ је брзо отворио дебату о потенцијалном кршењу обавеза Украјине према Русији наведеним у Уговору о пријатељству. Русија се такође отворено успротивила овој идеји тумачећи је као директну претњу сопственим безбедносним интересима. Да би избегла даљу конфронтацију са Русијом, Украјина је одлучила да ову спорну тему повуче са дневног реда.⁸ Штавише, унутар саме Украјине појавиле су се дубоке поделе у вези са евентуалним изгледима за чланство у НАТО-у. Ове унутрашње поделе нису биле ограничене на поље политике, већ су прожимале колективно опредељење грађана. Управо су оне имале кључну улогу у подстицању унутрашњих политичких разлика и нестабилности која је уследила. Сложени унутрашњи пејзаж одредио је украјинску спољнополитичку стратегију, која је настојала да се креће између сфера утицаја које представљају ЕУ и САД, с једне стране, и Русија, с друге стране.⁹

Проруски кандидат В. Јанукович поново је обезбедио председнички мандат 2010. године. Украјина је у то време желела да одржи добре односе и са Унијом и са Русијом. Овај сложен дипломатски подухват имао је за циљ стварање услова за реформе и стабилан економски развој. Сходно томе, предизборна кампања В. Јануковича била је усмерена на залагање како за ближу сарадњу са ЕУ тако и за нормализацију односа са Русијом. Међутим, након избора нове Владе украјинска спољна политика добила је неочекивани заокрет. Постало је јасно да Украјина иде ка све израженијем усклађивању са интересима Русије. За ближу сарадњу са Русијом Москва почиње отворено да нуди значајне економске и политичке подстицаје Кијеву, док истовремено користи тактику уцене како би Украјину удаљила од западних савеза. Значајна прекретница било је усвајање Закона о основним принципима унутрашње и спољне политике у јулу 2010. Овај закон довео је до

⁷ Roland Dannreuther, "Developing the alternative to enlargement: the European Neighbourhood Policy", *European Foreign Affairs Review*, vol. 11, no. 2, Kluwer Law International, 2006, 185.

⁸ David Buffa, "Proposed remedy for the dilemma of innumerable futures: Ukraine, Russia, and NATO membership", *Brooklyn Journal of International Law*, vol. 35, no. 2, Brooklyn Law School, 2010, 593.

⁹ Ana Jović-Lazić, Ivona Lađevac, "Ukrainian Crisis as a Security Challenge of the Contemporary World", *Social and Economic Problems and Challenges in the Contemporary World*, Branislav Đorđević, Taro Tsukimura, Ivona Lađevac (eds), Global Resource Management, Doshisha University and Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2017, 112-141.

званичног одустајања од тежњи Украјине за чланством у НАТО-у и проглашења њеног неутралног статуса. Истовремено, Украјина је пристала да продужи гостопримство руској Црноморској флоти на Криму до 2042. године. Украјина је овим уступком обезбедила смањење цене руског гаса за 30 одсто, што је резултирало годишњом уштедом од приближно четири милијарде долара. То јој је омогућило да креира буџет са смањеним дефицитима, одржи сарадњу са Међународним монетарним фондом и настави даљи финансијски опоравак. Унија се уздржала од коментара о овом споразуму, јер је настојала да развије конструктивне односе са новим руководством Украјине како би га подстакла да спроведе реформе предвиђене Источним партнерством. Током овог периода, тадашњи председник В. Јанукович тврдио је да су спољнополитички циљеви Украјине остали непромењени: одржавање пута ка интеграцији у ЕУ и уравнотеженог става између Истока и Запада. Он је нагласио да је споразум важан, пре свега као инструмент за економски развој Украјине јер обезбеђује приступ јефтинијем гасу.¹⁰

Упркос томе што је Русија у то време била највећи трговински партнер Украјине и страни инвеститор, Кијев је показао ограничено интересовање за придруживање Царинској унији коју су формирале Русија, Белорусија и Казахстан. Ова невољност је првенствено проистекла из забринутости око потенцијалног преноса надлежности на наднационални ентитет и усвајања заједничке валуте, што би значајно угрозило изгледе Украјине за потписивање споразума о придруживању са ЕУ. Кијев је у деликатном балансирању покушао да пронађе пут који би укључивао развој ближих веза са ЕУ, уз избегавање сукоба са Русијом од које је Украјина зависила, посебно у погледу снабдевања енергентима. У основи ове спољне политике био је стални напор Украјине да води политику која максимизира предности сарадње са оба кључна велика суседа – ЕУ и Русијом.

Четири године, од 2007. до 2011, Украјина је са ЕУ водила сложене преговоре о Споразуму о придруживању и Свеобухватној зони слободне трговине. Документи су парафирани 2012. године, а Савет за спољне послове ЕУ усвојио је сет закључака којима је потврђена спремност Уније да формализује споразум са Украјином, у зависности од опипљивог напретка у испуњавању предвиђених услова. Овакав развој догађаја изазвао је тензије у односима Кијева и Москве. У новембру 2013. тадашњи украјински председник В. Јанукович суочио се са избором између потписивања споразума о придруживању са ЕУ, који би Украјину обавезао на пут политичких и економских реформи, и јачања веза са Русијом, која јој је отворено понудила кредит од 15 милијарди

¹⁰ Ана Јовић-Лазић, *Односи између Европске уније и Руске Федерације: крај XX и почетак XXI века*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015, 217–28.

долара и јефтинији гас уколико одустане од споразума са ЕУ.¹¹ Дакле, упркос напорима Украјине да очува повољне односе са обе стране, до краја 2013. године нашла се пред избором два међусобно искључива интеграциона пројекта. Овај сукоб интереса послужио је као директан узрок кризе која је уследила. Принуђена да се определи за сарадњу или са ЕУ или са Русијом, Украјина се нашла пред непремостивом одлуком. Убрзо су сложености, које су својствене овој дубоко подељеној нацији, разоткриле инхерентну немогућност таквог избора.

Пут Украјине од Евромајдана до напада Русије

После дугог оклевања, Јанукович је одлучио да прихвати понуду Русије и одбије да потпише планирани споразум са ЕУ. То је изазвало низ протеста на кијевском тргу Мајдан који су трајали неколико месеци. Протесте је подстакла не само одлука В. Јануковича да окрене леђа ЕУ, већ и гнев због његове корупције и злоупотребе власти. У фебруару 2014, након што је десетине грађана убијено у сукобима демонстраната и полиције, Јанукович је био приморан да побегне из земље, а у Кијеву је формирана нова влада. Била је то велика промена у политичком опредељењу Украјине, која је означила јасно приближавање Украјине Западу. Међутим, такав развој догађаја наишао је на отпор Русије која је, након контроверзног референдума одржаног на Криму у марту 2014, одговорила анексијом овог украјинског полуострва. Одговор Запада био је брз и недвосмислен. Тај потез Русије означен је као грубо кршење суверенитета Украјине, што је у супротности са Будимпештанским меморандумом из 1994. године. Овим споразумом, Сједињене Државе, Уједињено Краљевство и Русија су се обавезале да ће поштовати независност, територијални интегритет и суверенитет Украјине, под условом да се ова држава одрекне свог нуклеарног арсенала.¹²

Међутим, санкције које је Запад увео Русији након анексије Крима имале су веома ограничен утицај на руске активности у Украјини. Штавише, Русија се окренула подршци сепаратистичким настојањима у источној Украјини. Само неколико недеља након анексије Крима, наоружане проруске групе преузеле су контролу над владиним зградама у више градова на истоку Украјине. Уз очигледну подршку Русије, у мају 2014. организовани су референдуми за утврђивање политичког статуса источних украјинских региона Доњецка и Луганска. Већина бирача подржала је њихову независност, што је довело до

¹¹ Hiski Haukkala, "From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-term Crisis in EU–Russia Relations", *Journal of Contemporary European Studies*, vol. 23, no. 1, 2015, 33–34.

¹² David S. Yost, "The Budapest Memorandum and Russia's intervention in Ukraine", *International Affairs*, vol. 91, no. 3, 2015, 505–38.

једностраног проглашења Доњецке и Луганске Народне Републике. У покушају да поново успостави контролу на истоку Украјине, украјинска Влада покренула је војну операцију против сецесионистичких снага. Ипак, овај војни подухват, предузет са амбицијом да се обузда сецесионизам, додатно је распламсао ватру оружаних сукоба.¹³

Првих дана фебруара 2015. Вашингтон је све више позивао на одбрамбену војну помоћ Украјини.¹⁴ Међутим, овом предлогу су се успротивили европски лидери који су били склони да дају предност дипломатским решењима. Уследио је период интензивне шатл дипломатије, током којег су тадашња немачка канцеларка Ангела Меркел и бивши француски председник Франсоа Оланд путовали у Москву, Кијев, Вашингтон и Брисел да посредују у споразуму о прекиду ватре. Ови дипломатски напори довели су до потписивања новог мировног споразума у Минску у фебруару 2015. године, који је уградио специфичне елементе претходног споразума из септембра 2014. који није зауставио сукобе. Споразум предвиђа неколико кључних одредби које имају за циљ прекид ватре на истоку Украјине, обнову пуне контроле Украјине над државним границама и омогућавање одржавања локалних избора у регионима под контролом сепаратиста. Такође, позива на уставну реформу у Украјини која би требало да створи услове за већу аутономију источних региона.¹⁵

Међутим, примена споразума била је спора и неуједначена. Наиме, обе стране су једна другу оптуживале за кршење примирја и непоштовање његових кључних одредби. Томе је, пре свега, допринело дубоко укорењено неповерење међу кључним актерима, укључујући украјинску владу, сепаратистичке побуњенике и Русију. Ово неповерење је створило огромне препреке за постизање трајног мира. Штавише, сукоб се мањим интензитетом наставио, ометајући практичну примену кључних одредби споразума, као што су одрживи прекид ватре и повлачење тешког наоружања. Украјински званичници нису били вољни да дају аутономију регионима под контролом сепаратиста, док су сепаратистички лидери показали неспремност да разоружају и расформирају своје оружане фракције. Постоје мишљења да је осим унутрашње динамике, кључно препознати да неспровођење споразума није само резултат неспособности актера да испоштују своја обећања. Поред тога, то је такође резултат одсуства суштинских

¹³ Anne Marie Le Gloannec, "The EU, Russia and Ukraine: a double track with no end?", *Policy Brief*, no. 17, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, 2015, 1-4.

¹⁴ Michael R. Gordon and Eric Schmitt, "U.S. Considers Supplying arms to Ukraine Forces, Officials Say", *The New York Times*, Feb. 1, 2015, <https://www.nytimes.com/2015/02/02/world/us-taking-a-fresh-look-at-arming-kiev-forces.html>.

¹⁵ "Ukraine ceasefire: New Minsk agreement key points", *BBC*, February 12, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31436513>.

гаранција трећих страна, што је додатно компликовало потпуну примену споразума.¹⁶

Рефлексија ситуације у Украјини на односе ЕУ и Русије

Односи ЕУ и Русије од украјинске кризе до рата у Украјини

Европска унија је активно подржала протесте против В. Јануковича, тзв. Евромајдан, и пружила подршку прозападним снагама Украјине. Међутим, док су се украјински лидери надали брзом чланству у ЕУ као награди за свој проевропски став, главни приоритети ЕУ били су економска сарадња и очување стабилности у њеном непосредном суседству. Ова кључна разлика открива нијансирани несклад између стварних приоритета ЕУ у погледу Украјине и очекивања украјинских лидера. Штавише, чак и када је суочена са анексијом Крима и доказима руске подршке сепаратистима у Украјини, Унија није показала спремност да прекине све дипломатске и економске везе са Русијом. Уместо тога, истакла је важност наставка сарадње са Русијом у циљу решавања сукоба и очувања мира.¹⁷

Ипак, руска анексија Крима драстично је променила дотадашњу путању односа ЕУ и Русије. ЕУ је овај потез означила као критично одступање од принципа територијалног интегритета и суверенитета који су у основи постхладноратовског поретка. Као одговор на акције Русије у Украјини, Унија је усвојила различите рестриктивне мере. Када је реч о дипломатским мерама, планирани самит ЕУ–Русија је отказан, а чланице ЕУ одлучиле су да обуставе одржавање редовних шестомесечних састанака са Русијом. Зауостављени су и преговори две стране о визним олакшицама. Такође, уместо самита Г8 који је требало да се одржи у Сочију, почетком јуна 2014. одржан је састанак у Бриселу на коме је учествовало само седам држава (Г7), без Русије. Након тога, ови састанци су настављени без учешћа Русије у формату Г7. Поред дипломатских мера, одговор ЕУ укључивао је увођење ширих економских ограничења. Међутим, иако је требало да буду уведена до краја јуна 2014. године, због традиционално различитих односа држава чланица према Русији, ова одлука је одложена. Док су се неке државе чланице залагале за строже мере, друге су изразиле резерве у погледу оваквог приступа. Наиме, неке источноевропске чланице, посебно оне

¹⁶ Paul D'Anieri, "Commitment problems and the failure of the Minsk process: the second-order commitment challenge", *Post-Soviet Affairs*, vol. 39, no. 4, 2023, 257.

¹⁷ Alina Nychyk, "The Geopolitical Chess Game: Ukraine's Interactions with the EU and Russia at the Onset of the War in Donbas", *Problems of Post-Communism*, 2023, DOI: 10.1080/10758216.2023.2177174.

са историјским искуством совјетске доминације, доживљавале су руске акције као директну претњу сопственом суверенитету и безбедности. Насупрот томе, друге чланице, углавном са развијеним економским везама са Русијом, биле су опрезније у свом приступу.¹⁸

Међутим, упркос постојању одређених разлика међу чланицама, ЕУ је успела да задржи јединствен одговор. Убрзо након обарања путничког авиона МХ17 средином јула 2014, Унија је усвојила свеобухватан пакет санкција. Мере ЕУ укључивале су појединачне рестриктивне мере у виду замрзавања имовине и ограничења путовања за одређене политичке и војне званичнике за које се верује да су допринели анексији Крима и сукобима у источној Украјини. Оне су такође укључиле економске санкције које ограничавају приступ руских државних банака тржиштима капитала ЕУ и уводе ембарго на увоз оружја и робе двоструке намене, мере ограничења економске сарадње са Кримом и Севастопољом, као и улагања у кључне секторе руске привреде.¹⁹ Од марта 2015. чланице ЕУ одлучиле су да укидање санкција Русији услове пуном применом споразума из Минска. Ове циљане економске санкције биле су намерно ограничене, али ипак значајне. На овај начин ЕУ је покушала да пошаље јасну поруку да се таква кршења међународних норми неће толерисати, изврши притисак на Русију и покаже солидарност са Украјином уз избегавање шире економске и политичке штете. Русија је на њих одговорила сопственим санкцијама на увоз из ЕУ, што је додатно заоштрило међусобне односе. Како је Русија истрајала у настојањима усмереним на даљу интеграцију Крима, као и на одвајање Донбаса од остатка Украјине, ЕУ је одговарала доследним обнављањем и проширењем санкција, усмереним како на појединце тако и на читаве секторе руске привреде. Међутим, упркос напорима Уније да на овај начин изврши притисак на Русију да преиспита своје поступке и одлучи се за мирно дипломатско решење украјинске кризе, санкције ЕУ, као и Запада уопште, показале су се недовољним за постизање овог циља.

Штавише, игноришући Унију, као озбиљног међународног актера, руски председник В. Путин је крајем 2021. године упутио неколико захтева САД за суштинско преобликовање европске безбедносне архитектуре, претходно распоредивши више од 100.000 руских војника дуж украјинске граница. Хантер (*Hunter*) истиче да је повећано непријатељство В. Путина према Украјини, НАТО-у и Западу уопште,

¹⁸ Clara Portela, Paulina Pospieszna, Joanna Skrzypczyńska & Dawid Walentek, "Consensus against all odds: explaining the persistence of EU sanctions on Russia", *Journal of European Integration*, vol. 43, no. 6, 2021, 683–99.

¹⁹ Christian Freudlsperger & Frank Schimmelfennig, "Rebordering Europe in the Ukraine War: community building without capacity building", *West European Politics*, vol. 46, no. 5, 2023, 857.

подржано прорачунатом стратегијом чекања да се Русија опорави од постсовјетских изазова са којима се суочавала. Упркос економским ограничењима Русије, Путин је био уверен да је стекла довољно снаге да се поново потврди као значајан играч и успостави регионалну доминацију.²⁰

Напад Русије на Украјину и његове импликације на односе ЕУ и Русије

Борба за утицај у региону између ЕУ, Запада и Русије достигла је врхунац када је Путин покренуо тзв. војну интервенцију у Украјини, која је брзо ескалирала у отворени рат. Овај оружани сукоб гурнуо је односе ЕУ и Русије у нову и узнемирујућу фазу коју карактеришу појачане тензије и дубока неизвесност. Како је јачала међународна осуда руских поступака, ова држава се нашла све више изолована и изложена свеобухватним санкцијама које је увела не само ЕУ већ и друге државе Запада.

У фебруару 2022. године, чланице ЕУ су се удружиле око одлуке да подрже обустављање преговора о приступању Русије Организацији за економску сарадњу и развој који стагнирају од 2014. године. Слично, разговори са Међународном агенцијом за енергетику стављени су на чекање. Ови дипломатски маневри нагласили су значајну промену у приступу ЕУ Русији. Занимљиво је да су новонастале околности подстакле ЕУ да доноси одлуке које су раније сматране недостижним због различитих ставова међу њеним чланицама. Ове одлуке, посебно оне које се односе на спровођење и поштравање санкција, захтевале су сагласност свих чланица. Ово је показало њен капацитет за координисано доношење одлука и ниво јединства и консензуса који раније није био у потпуности остварен унутар Уније. Такође је значајно што ЕУ од 2007. године подстиче своје суседе да се ускладе са њеним спољнополитичким декларацијама. Поред чланица Европског економског простора, ова пракса обухвата и државе које су у процесу проширења, као и оне које су укључене у Источно партнерство ЕУ.²¹

Осим политичке, Унија Украјини пружа и војну подршку. На заједничкој седници министара спољних послова и одбране, у марту 2023. године, постигнут је договор о предлогу трипартитног приступа, који наводи начине на које Украјина, из постојећих залиха или кроз заједничке набавке, може хитно да добије артиљеријску муницију. Иначе, чланице ЕУ, преко Европског мировног фонда основаног 2021, редовно финансирају набавку наоружања, муниције и целокупну

²⁰ Robert Hunter, "The Ukraine Crisis: Why and What Now?", *Survival*, vol. 64, no. 1, 2022, 19.

²¹ Paul James Cardwell & Erica Moret, "The EU, sanctions and regional leadership", *European Security*, vol. 32, no. 1, 2023, 1–21.

модернизацију украјинске војске. Како би одговорили на потребе Украјине, министри спољних послова чланица ЕУ постигли су договор у јуну 2023. да по други пут повећају средства за Европски мировни фонд. Уз повећање од 3,5 милијарди евра, финансијски лимит Фонда је повећан на скоро 12 милијарди евра.²² Поред политичке и војне, значајна је и економска подршка коју ЕУ пружа Украјини у оквиру „Плус“ пакета макрофинансијске помоћи у вредности до 18 милијарди евра. Његов циљ је одржавање функционисања основних јавних служби и обнављање ратом оштећене инфраструктуре Украјине. Планирано је да у периоду од 2024. до 2027. године за ову намену буде обезбеђено додатних 50 милијарди евра. Иначе, Украјина је од почетка сукоба добила укупну подршку ЕУ у износу од 76 милијарди евра. То укључује финансијску, хуманитарну, хитну буџетску и војну помоћ ЕУ, држава чланица и европских финансијских институција. Помоћ такође укључује помоћ чланицама ЕУ намењену подршци украјинским избеглицама.²³ Унија је у фебруару 2022. укинула визне олакшице за руске дипломате и званичнике. До септембра 2022. године суспендован је споразум о визним олакшицама ЕУ и Русије, што је довело до стандардних визних правила која се примењују на руске држављане. Босе (*Bosse*) истиче да су рестриктивне мере које је усвојила Унија засноване и на моралним обавезама укорењеним у нормама које се односе на вредности солидарности, идентитета и етичке одговорности према другим Европљанима.²⁴

Међутим, упркос широкој примени строгих економских санкција од стране ЕУ и Запада уопште, оне нису имале очекивани утицај на руску економију. Ово одступање се може објаснити Ширмовим (*Schirm*) запажањима. Док Запад даје приоритет демократији, тржишној економији и универзалним људским правима као темељним принципима међународног поретка, политички Југ ставља нагласак на националну аутономију, немешање у унутрашње ствари и економију коју контролише држава. Као резултат тога, Русија је предузела мере да смањи своју економску зависност од ЕУ и Запада уопште. Ова стратегија укључује јачање економских веза са Кином и другим државама БРИКС-а, Бразилом, Индијом и Јужноафричком Републиком. Ширмова анализа подвлачи

²² “Council of the EU, European Peace Facility: Council agrees on second top-up of the overall financial ceiling by €3.5 billion”, *Press release*, 26 June 2023, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/06/26/european-peace-facility-council-agrees-on-second-top-up-of-the-overall-financial-ceiling-by-3-5-billion/>.

²³ “Commission pays a further €1.5 billion in Macro-financial Assistance to Ukraine”, *Daily News*, 25/07/2023, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/mex_23_4002.

²⁴ Giselle Bosse, “Values, rights, and changing interests: The EU’s response to the war against Ukraine and the responsibility to protect Europeans”, *Contemporary Security Policy*, vol. 43, no. 3, 2022, 531–46.

да је ова стратешка промена одговор на појаву алтернативних светских поредака, тзв. политичког Југа, који одбија наметање санкција Русији, док истовремено одржава чврсте економске везе са Западом.²⁵

С обзиром на то да економске санкције носе трошкове како за оне које их уводе тако и за циљане државе, ови трошкови имају тенденцију да расту када је ниво међузависности између њих већа.²⁶ Сходно томе, санкције такође негативно утичу на ЕУ, посебно на оне чланице које имају развијене економске везе са Русијом и оне које се у великој мери ослањају на увоз енергената из ове државе. Без обзира на то, ЕУ је одлучила да прекине зависност од руских енергената не само због чињенице да они омогућавају својеврстан руски утицај на ЕУ, већ и због тога што новац потрошен на њихову куповину финансира руске ратне напоре, и тако поткопава ефикасност европских санкција.²⁷ Ова одлука подстакла је појачану сарадњу чланица ЕУ у области енергетске безбедности. Њихови заједнички напори фокусирани су на смањење ослањања на руски гас, повећање диверсификације извора и улагања у обновљиве изворе енергије. Ту су и напори да се преусмери увоз и набавка енергената, што подразумева развој нових интерконектора и инфраструктуре посебно намењене увозу течног природног гаса. Истовремено, Русија активно настоји да преусмери свој извоз ка азијским тржиштима.²⁸

Утицај рата у Украјини на динамику Источног партнерства

Један од кључних спољнополитичких циљева ЕУ је успостављање снажног присуства у суседним регионима. Овај циљ првобитно је артикулисан у Европској безбедносној стратегији из 2003, која препознаје да процес проширења приближава Унију нестабилним регионима и идентификује потенцијалне изазове које за Унију могу представљати дисфункционалне суседне државе од којих су многе ушлетене у различите сукобе.²⁹ Да би одговорила на ове изазове, ЕУ је

²⁵ Stefan A. Schirm, "Alternative World Orders? Russia's Ukraine War and the Domestic Politics of the BRICS", *The International Spectator*, 2023, DOI: 10.1080/03932729.2023.2236937.

²⁶ Paul M. Silva II & Zachary Selden, "Economic interdependence and economic sanctions: a case study of European Union sanctions on Russia", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 33, no. 2, 2020, 229.

²⁷ Veronica Anghel & Erik Jones, "Is Europe really forged through crisis? Pandemic EU and the Russia - Ukraine war", *Journal of European Public Policy*, vol. 30, no. 4, 2022, 776-77.

²⁸ Yangyang Chen, Jiexin Jiang, Lei Wang, Ruisong Wang, "Impact assessment of energy sanctions in geo-conflict: Russian-Ukrainian war", *Energy Reports*, vol. 9, 2023, 3082.

²⁹ "A secure Europe in a better world. European Security Strategy", Brussels, 12 December 2003, https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/reports/78367.pdf, 22/01/2023, 7-8.

одлучила да подстичући односе сарадње на својој периферији настоји да створи „прстен добро уређених држава“. У складу с тим, 2004. године ЕУ је званично увела Европску политику суседства (ЕПС).³⁰ Као што је приметио Делкур (*Delcour*), визија коју је изнела Унија под окриљем ЕПС-а илуструје њен свеобухватан приступ безбедности, који обухвата невојне изазове и наглашава међусобне везе између безбедности, стабилности и економског благостања.³¹ Надовезујући се на темеље које је поставила ЕПС, Унија је пет година касније покренула Источно партнерство осмишљено да створи услове за политичко придруживање и дубљу економску интеграцију Уније и њених источних суседа.³²

Источно партнерство од украјинске кризе до рата у Украјини

И пре украјинске кризе постојале су бројне критике на рачун Источног партнерства, од којих је најчешћа да не нуди адекватне подстицаје за спровођење реформи у државама обухваћеним овом иницијативом, посебно имајући у виду одсуство перспективе њиховог чланства у Унији. Без обзира на то, све државе, изузев Белорусије, показале су различите степене интересовања и посвећености реформским процесима. Већина њих имала је снажан подстицај да успостави ближе везе са ЕУ како би оствариле одређене економске бенефите, кроз приступ европском тржишту, технологијама, као и кроз већи степен политичке и финансијске подршке.³³ Треба напоменути да је Украјина била веома заинтересована за сарадњу са ЕУ јер је Споразум о стабилизацији и придруживању парафирала 2012, док је званично требало да га потпише током самита у Виљнусу у новембру 2013. Међутим, као што је већ поменуто, планови су поремећени неочекиваном одлуком тадашњег украјинског председника В. Јануковича да непосредно пре одржавања самита одустане од споразума. Криза која је уследила бацила је сенку на темељне претпоставке које су биле у основи ове иницијативе. Конкретно, то је подстакло преиспитивање основне премисе Источног партнерства утемељене на тзв. нормативној моћи ЕУ. Наиме, она се заснивала на

³⁰ Видети детаљније у: Ana Jović-Lazić, „Politika Evropske unije prema susednim zemljama“, *Međunarodna politika*, vol. LVI-LVII, br. 1120-1121, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2006, 30-37.

³¹ Laure Delcour, *The EU and Russia in their 'contested neighbourhood': Multiple external influences, policy transfer and domestic change*, Routledge, 2017, 43.

³² Видети детаљније у: Ana Jović-Lazić Marko Nikolić, “Eastern Partnership as Regional Framework for EU Cooperation with Ukraine, Moldova, Belarus, Georgia, Armenia, and Azerbaijan”, *On borders: comparative analyses from Southeastern Europe and East Asia*, Ryoji Momose (ed), LiCCOSEC, vol.17, Osaka University, 2011, 45-55,

³³ Cristian Nitoiu, “The European Union’s ‘Ideal Self’ in the Post-Soviet Space”, *Europe-Asia Studies*, vol. 70, no. 5, Routledge 2018, 685-86.

претпоставци да би нуђење суседима ближих односа са ЕУ, био довољан подстицај за спровођење свеобухватних реформи, чиме би се створило окружење погодно за мир и стабилност у региону.

Источно партнерство је, међутим, задржало у привилеговану сферу интереса Русије, као регионалне силе, која је културно, политички и економски повезана са овим регионом.³⁴ Москва је отворено изразила незадовољство овим настојањима Уније. Руски министар спољних послова С. Лавров је још 2008. истакао да је Русија оптужена да има сфере интереса, а да се управо Источно партнерство може посматрати као настојање ЕУ да прошири своју сферу утицаја. Тадашњи председник Русије Д. Медведев је 2009. такође изразио забринутост да би Источно партнерство могло да се претвори у антируски савез. Дакле, иако није експлицитно означена као геополитичка иницијатива, она је неоспорно носила значајне геополитичке импликације које превазилазе пуки технички инструмент политике ЕУ.³⁵ Инсистирање ЕУ на мултилатералним уговорима и правним оквирима као покретачима за спровођење реформи у суседству није узео у обзир перцепцију Русије о таквим иницијативама на постсовјетском простору. Будући да је сам циљ Источног партнерства инхерентно поставио ЕУ на курс сукоба са Русијом, она је одговорила развојем сопственог конкурентског пројекта економске интеграције, Евроазијске економске уније. Конкурентни напори ЕУ и Русије да изврше доминантан утицај на државе које су географски позициониране између њих, створили су сложено геополитичко окружење у којем су оне постале својеврсни полигон за ривалство две стране, њихове супротстављене иницијативе и интересе.³⁶

Како би заштитиле своје интересе ове државе дуго су настојале да се опрезно крећу овим сложеним и опасним пејзажом. Међутим, чини се да ипак нису биле свесне потенцијалних ризика приближавања Унији. Москва је на различите начине покушавала да им стави до знања и изврши својеврсни притисак како би се одлучиле да, уместо са ЕУ, развијају ближе односе са Русијом. Међутим, тек је украјинска криза оголила спремност Русије да прибегне сили у настојању да се супротстави ономе што је видела као неку врсту стратешког оружја којим ЕУ добија компаративну геополитичку предност у њеном „дворишту“.

³⁴ Joan De Bardeleben, "Crisis Response, Path Dependence, and the Joint Decision Trap: The EU's Eastern and Russia Policies after the Ukraine Crisis," *East European Politics*, vol. 36, no. 4, 2020, 1-22.

³⁵ Ana Jović-Lazić, Ivona Lađevac, "Redefining Russia-European Union Relations – Is It Possible to Overcome a Deep Crisis?," *Europe in Changes: The Old Continent at a New Crossroads*, Katarina Zakić, Birgül Demirtaş (eds), 2021, 225.

³⁶ Esther Ademmer, Laure Delcourc, Kataryna Wolczuk, "Beyond geopolitics: exploring the impact of the EU and Russia in the 'contested neighborhood'," *Eurasian Geography and Economics*, vol. 57, no. 1, 2016, 2.

Истовремено, украјинска криза је такође истакла ограничене моћи и утицаја ЕУ у региону и повећала његову рањивост на руски притисак и мешање. Економска и политичка снага ЕУ бледела је у поређењу са војном моћи Русије, што је отежало њену способност да се ефикасно супротстави руском утицају у региону. Дакле, догађаји у Украјини показали су да приступ ЕУ Украјини пре кризе није био довољно политички промишљен и да се превише ослањао на технократска решења. Поред тога, показали су да Источно партнерство захтева од ЕУ да се активно такмичи са Русијом за утицај у државама које се налазе између њих.³⁷

Државе Источног партнерства биле су принуђене да преиспитају сопствене стратешке позиције и равнотежу између својих тежњи за ближом интеграцијом са ЕУ и трајног утицаја моћног суседа, Русије. То је навело неке од њих, конкретно Јерменију, да одустану од потписивања споразума о придруживању са ЕУ и уместо тога потпишу споразум са Евроазијском економском унијом, или Белорусију, да одбаци сарадњу са Унијом и настави да одржава тесну сарадњу са Русијом. С друге стране, суочене са императивом супротстављања руским притисцима и очувањем свог суверенитета и територијалног интегритета, Украјина, Молдавија и Грузија заузеле су став да ће приближавање Унији ојачати њихову безбедност и стабилност. Као одговор, Унија је повећала подршку државама Источног партнерства. Ова подршка обухватила је трговинске споразуме, финансијску помоћ и помоћ у реформама, а све с циљем смањења ослањања региона на Русију и промовисања ближе економске интеграције са ЕУ. Међутим, ови потези ЕУ изазвали су додатне тензије са Русијом, која их је доживела као још један додатни изазов свом утицају у региону. Као одговор, Москва је предузела кораке да потврди своју моћ у региону, укључујући подршку сепаратистичким покретима у источној Украјини и повећање војних тензија. Ово је учинило Украјину рањивијом на руски притисак и мешање. Растуће тензије са Русијом, додатно појачане гомилањем руске војске у близини украјинске границе и ширим геополитичким контекстом, подстакли су Украјину да одговори повећањем набавке оружја од САД и истраживањем могућности за сарадњу са НАТО-ом.

Напад Русије на Украјину и његове импликације на Источно партнерство

Напад на Украјину би се могао посматрати као реакција Русије на потенцијални пораст утицаја Запада у Источној Европи. То би такође могло да одражава настојање Москве да одржи утицај у региону, чак и

³⁷ Видети детаљније у: Jović-Lazić Ana, „Inicijativa Evropske unije za saradnju sa susedima u Istočnoj Evropi i Južnom Kavkazu: ciljevi, ograničenja i izazovi politike integracije bez članstva”, *Međunarodni problemi*, vol. LXXII, br. 2, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, 404–426.

ако то подразумева употребу силе, с циљем да спречи придруживање Украјине евроатлантским структурама. У анализи која се фокусира на то како руска безбедносна разматрања утичу на европску безбедносну перспективу у оквиру Источног партнерства, Каунерт (*Kaunert*) и Переира (*Pereira*) истичу да је основа односа Русије са Западом заснована на дубоко укореним безбедносним страховима који произилазе из колективне трауме и стигме око распада СССР-а. Насупрот томе, како даље примећују, забринутост Европе потиче од улоге Русије у сукобима у Грузији и источној Украјини, као и њене употребе тактике хибридног ратовања.³⁸

Руски напад на Украјину затекао је европске безбедносне стратегије неспремне, јер су напори ЕУ првенствено усмерени на стабилизацију суседних региона, а не на територијалну одбрану. Тиме је још једном указао на значај геополитике и подвукао значај тврде моћи у обликовању регионалне динамике. Превласт ове врсте моћи, која се углавном показује кроз војне способности и капацитете, довела је у питање основне принципе на којима је изграђено Источно партнерство, тзв. нормативну моћ и меку моћ. Сала (*Sala*) напомиње да је сукоб у Украјини довео у питање основни мит о Унији као политичкој заједници формираној усред кризе у циљу стварања мира и стабилности у Европи. Штавише, овај сукоб је разоткрио ограничења приступа ЕУ заснованог на уверењу да ће интеграцијом обезбедити безбедност и мир, како за своје државе чланице тако и за своје европске суседе.³⁹ У том контексту, како примећује Оренштајн (*Orenstein*), рат у Украјини могао би да наведе Унију да јасније дефинише своје границе, правећи разлику између унутрашњег подручја интеграције и спољног региона оријентисаног на пројекцију моћи и геополитичког утицаја.⁴⁰

Управо је развој догађаја у Украјини значајно утицао на садржај Стратешког компаса, стратегије коју је ЕУ усвојила марту 2022. у циљу обликовања безбедносног и одбрамбеног планирања на нивоу ЕУ. Такође, не само да предвиђа ближу сарадњу између ЕУ и НАТО-а, већ и препознаје важност сарадње са низом глобалних и регионалних партнера, укључујући УН, ОЕБС и АСЕАН. Поред тога, у овом документу су наведени планови за сарадњу са суседним регионима, међу којима су државе Западног Балкана, Јужног Кавказа и Источне Европе. Ово показује посвећеност ЕУ прогресивном јачању њених капацитета у безбедносној

³⁸ Christian Kaunert & Joana de Deus Pereira, "EU Eastern Partnership, Ontological Security and EU- Ukraine/Russian warfare," *Journal of Contemporary European Studies*, 2023, DOI: 10.1080/14782804.2023.2183182.

³⁹ Vincent Della Sala, "Ontological security, crisis and political myth: the Ukraine war and the European Union," *Journal of European Integration*, vol.45, no. 3, 2023, 361.

⁴⁰ Mitchell A. Orenstein, "The European Union's transformation after Russia's attack on Ukraine," *Journal of European Integration*, vol.45, no. 3, 2023, 333.

и одбрамбеној политици, с крајњим циљем да допринесе не само европској већ и глобалној безбедности. Важно је имати на уму да ова стратегија није осмишљена да замени већ да допуни улогу НАТО-а, који наставља да служи као темељни стуб безбедности његових држава чланица. Овакав приступ ЕУ превео се у повећано присуство НАТО-а у Европи и подстакао аспирације за чланство до тада неутралних чланица ЕУ Финске и Шведске.

У оквиру измењеног контекста, капацитет ЕУ да источним суседима пружи осећај сигурности добио је на значају, што је захтевало поновну процену стратегија и обавеза ЕУ према овим државама. Иако почетне претпоставке Источног партнерства нису предвиђале могућност интеграције у ЕУ, уверење да би перспектива чланства могла да унапреди њихову безбедност подстакла је Украјину, Молдавију и Грузију да интензивирају притиске да се овај став ревидира. Признајући неопходност јачања отпорности суседа на спољне притиске ЕУ им је пружила повећану подршку, при чему није успела да се одупре њиховим захтевима да им се отворе врата за пуноправно чланство.⁴¹ Дакле, настојање ЕУ да изврши свој утицај у региону и супротстави се маневрима Русије, приморали су ЕУ да покуша да успостави деликатну равнотежу између пројектовања своје нормативне моћи и потребе за очувањем безбедности и стабилности у свом суседству. Ово је преобликовало путању Источног партнерства, истовремено неочекивано отварајући врата за чланство нових држава у ЕУ.

Закључне напомене

Актуелни руско-украјински рат оставио је трајан печат на пејзаж европске безбедности, утичући на интеракције кључних регионалних актера. Да би се схватио пуни обим тога како је овај сукоб утицао на односе ЕУ и Русије, као и на Источно партнерство ЕУ, овај чланак се бави ширим контекстом и основним узроцима украјинске кризе. Криза, која је почела протестима крајем 2013. и почетком 2014. и ескалирала руском анексијом Крима и оружаним сукобом који је уследио у источној Украјини, одјекнула је далеко изван регионалних граница, обликујући глобалну политику и динамику. Односи ЕУ и Русије, које су раније карактерисале повремене несугласице и размимоилажења, ушли су у фазу коју су обележиле појачане тензије. То је резултирало увођењем опсежних економских санкција Русији, руских контра-санкција Западу и појачаном војном подршком Запада Украјини.

⁴¹ Jean F Crombois, "The Ukraine War and the Future of the Eastern Partnership," *European View*, vol. 22, no. 1, 2023, 110.

Упркос посвећености Европске уније мирном решењу сукоба и њеном одлучном ставу о очувању територијалног интегритета и суверенитета Украјине, сукоб је остао нерешен. Измењени међународни пејзаж који је произашао из украјинске кризе, заједно са престојавањем на глобалној сцени, отворио је врата новим безбедносним изазовима. Снажно супротстављени интереси различитих међународних актера утицали су на одржање нестабилности у Украјини, откривајући ограниченост дипломатских напора. Временом су геополитичке тензије расле, претварајући украјинску кризу из регионалног у глобални проблем. Наиме, до тада нестабилна ситуација додатно је погоршана гомилањем трупа на украјинској граници и асертивним предлозима В. Путаина крајем 2021, да би кулминирала почетком 2022. нападом Русије на Украјину. Овај напад довео је до рата, који ће, како истичу Брунк (*Brunk*) и Хакими (*Hakimi*), без обзира како се заврши, преобликовати, у већој или мањој мери, савремене међународне односе.⁴²

Рат у Украјини је, између осталог, из темеља променио динамику односа ЕУ и Русије, као и само Источно партнерство. Иако је указао на ограничене капацитете Уније да унапреди регионалну стабилност и безбедност, што је био циљ Источног партнерства, ЕУ је показала јединство и одлучност увођењем ригорозних санкција Русији, прекидом дипломатских односа и непоколебљивом подршком Украјини. Ескалација тензија у региону довела је и до забринутости за безбедност и територијални интегритет међу појединим државама Источног партнерства, што је утицало на ширу динамику ове иницијативе. У настојању да свој приступ прилагоди актуелним безбедносним изазовима, ЕУ је додатно подржала поједине државе Источног партнерства и ревидирала неке од његових основних принципа, од којих је најочљивији отварање перспективе чланства. Тако су, упркос изазовима у спровођењу политичких и економских реформи, Украјина и Молдавија добиле статус кандидата за чланство у ЕУ. Овај вишеструки одговор ЕУ указао је на сложену интеракцију између норми, геополитике и безбедности, наглашавајући сложеност ситуације у Украјини и ширем региону источног суседства. Поред тога, украјински рат је указао на ограничења меке моћи и нормативног утицаја ЕУ, што је у оквиру Уније подстакло преиспитивање значаја тврде моћи и механизма колективне одбране. Ова промена је довела до тога да је ЕУ почела да пружа Украјини не само политичку и економску већ и војну подршку, као и да интензивира напоре ка даљем развоју своје одбрамбене политике. Такође, препознавање значаја очувања сарадње са НАТО-ом резултирало је његовим повећаним присуством у региону и одлуком да се укључе још две чланице ЕУ, Финске и Шведске, у ову

⁴² Ingrid Brunk and Monica Hakimi, "Russia, Ukraine, and the Future World Order", *American Journal of International Law*, vol. 116, no. 4, 2022, 687-97.

организацију. Дакле, рат у Украјини представља кључни моменат у савременим међународним односима, са трајним последицама по односе ЕУ и Русије и Источног партнерства. С обзиром на то да рат још није завршен, јасно је да ће његов даљи ток наставити да обликује, како регионалну тако и глобалну политику.

Библиографија

- Ademmer Esther, Delcourc Laure, Wolczukd Kataryna, "Beyond geopolitics: exploring the impact of the EU and Russia in the 'contested neighborhood'", *Eurasian Geography and Economics*, vol. 57, no. 1, 2016, 2.
- Anghel Veronica & Jones Erik, "Is Europe really forged through crisis? Pandemic EU and the Russia – Ukraine war", *Journal of European Public Policy*, vol. 30, no. 4, 2022, 776–777.
- Bosse Giselle, "Values, rights, and changing interests: The EU's response to the war against Ukraine and the responsibility to protect Europeans", *Contemporary Security Policy*, vol. 43, no. 3, 2022, 531–46.
- Brunk Ingrid and Hakimi Monica, "Russia, Ukraine, and the Future World Order", *American Journal of International Law*, vol. 116, no. 4, 2022, 687–97.
- Buffa David, "Proposed remedy for the dilemma of innumerable futures: Ukraine, Russia, and NATO membership", *Brooklyn Journal of International Law*, vol. 35, no. 2, Brooklyn Law School, 2010, 593.
- Chen Yangyang, Jiang Jiexin, Wang Lei, Wang Ruisong, "Impact assessment of energy sanctions in geo-conflict: Russian-Ukrainian war", *Energy Reports*, vol. 9, 2023, 3082.
- Crombois Jean F., "The Ukraine War and the Future of the Eastern Partnership," *European View*, vol. 22, no. 1, 2023, 110.
- D'Anieri Paul, "Commitment problems and the failure of the Minsk process: the second-order commitment challenge", *Post-Soviet Affairs*, vol. 39, no. 4, 2023, 257.
- Dannreuther Roland, "Developing the alternative to enlargement: the European Neighbourhood Policy", *European Foreign Affairs Review*, vol. 11, no. 2, Kluwer Law International, 2006, 185.
- De Bardeleben Joan, "Crisis Response, Path Dependence, and the Joint Decision Trap: The EU's Eastern and Russia Policies after the Ukraine Crisis," *East European Politics*, vol. 36, no. 4, 2020, 1–22.
- Delcour Laure, *The EU and Russia in their 'contested neighbourhood': Multiple external influences, policy transfer and domestic change*, Routledge, 2017, 43.
- Della Sala Vincent, "Ontological security, crisis and political myth: the Ukraine war and the European Union," *Journal of European Integration*, vol.45, no. 3, 2023, 361.

- Freudlsperger Christian & Schimmelfennig Frank, "Rebordering Europe in the Ukraine War: community building without capacity building", *West European Politics*, vol. 46, no. 5, 2023, 857.
- Gordon Michael R. and Schmitt Eric, "U.S. Considers Supplying arms to Ukraine Forces, Officials Say", *The New York Times*, Feb. 1, 2015, <https://www.nytimes.com/2015/02/02/world/us-taking-a-fresh-look-at-arming-kiev-forces.html>.
- Haukkala Hiski, "From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-term Crisis in EU-Russia Relations", *Journal of Contemporary European Studies*, vol. 23, no. 1, 2015, 33–34.
- Hunter Robert, "The Ukraine Crisis: Why and What Now?", *Survival*, vol. 64, no. 1, 2022, 19.
- Hyde-Price Adrian, "'Normative' power Europe: a realist critique", *Journal of European Public Policy*, vol. 13, no. 2, 2006, 217.
- James Cardwell Paul & Moret Erica, "The EU, sanctions and regional leadership", *European Security*, vol. 32, no. 1, 2023, 1–21.
- Jović-Lazić Ana, „Inicijativa Evropske unije za saradnju sa susedima u Istočnoj Evropi i Južnom Kavkazu: ciljevi, ograničenja i izazovi politike integracije bez članstva", *Međunarodni problemi*, vol. LXXII, br. 2, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2020, 404–426.
- Jović-Lazić Ana, „Politika Evropske unije prema susednim zemljama", *Međunarodna politika*, vol. LVI-LVII, br. 1120-1121, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2006, 30–37.
- Jović-Lazić Ana, Lađevac Ivona, "Redefining Russia-European Union Relations – Is It Possible to Overcome a Deep Crisis?", *Europe in Changes: The Old Continent at a New Crossroads*, Katarina Zakić, Birgül Demirtaş (eds), 2021, 225.
- Jović-Lazić Ana, Lađevac Ivona, "Ukrainian Crisis as a Security Challenge of the Contemporary World", *Social and Economic Problems and Challenges in the Contemporary World*, Branislav Đorđević, Taro Tsukimura, Ivona Lađevac (eds), Global Resource Management, Doshisha University and Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2017, 112–141.
- Jović-Lazić Ana, Nikolić Marko, "Eastern Partnership as Regional Framework for EU Cooperation with Ukraine, Moldova, Belarus, Georgia, Armenia, and Azerbaijan", *On borders: comparative analyses from Southeastern Europe and East Asia*, Ryoji Momose (ed), LiCCOSEC, vol.17, Osaka University, 2011, 45–55
- Kaunert Christian & de Deus Pereira Joana, "EU Eastern Partnership, Ontological Security and EU-Ukraine/Russian warfare", *Journal of Contemporary European Studies*, 2023, DOI: 10.1080/14782804.2023.2183182.
- Kubicek Paul, "Ukraine and the European Neighborhood Policy: Can the EU help the Orange Revolution Bear Fruit?", *East European Quarterly*, vol. XLI, no. 1, University of Colorado, 2007, 3–5.

- Le Gloannec Anne Marie, "The EU, Russia and Ukraine: a double track with no end?", *Policy Brief*, no. 17, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, 2015, 1-4.
- Nitoiu Cristian, "The European Union's 'Ideal Self' in the Post-Soviet Space", *Europe-Asia Studies*, vol. 70, no. 5, Routledge 2018, 685-86.
- Nychyk Alina, "The Geopolitical Chess Game: Ukraine's Interactions with the EU and Russia at the Onset of the War in Donbas", *Problems of Post-Communism*, 2023, DOI: 10.1080/10758216.2023.2177174.
- Orenstein Mitchell A., "The European Union's transformation after Russia's attack on Ukraine," *Journal of European Integration*, vol.45, no. 3, 2023, 333.
- Portela Clara, Pospieszna Paulina, Skrzypczyńska Joanna & Walentek Dawid, "Consensus against all odds: explaining the persistence of EU sanctions on Russia", *Journal of European Integration*, vol. 43, no. 6, 2021, 683-99.
- Schirm Stefan A., "Alternative World Orders? Russia's Ukraine War and the Domestic Politics of the BRICS", *The International Spectator*, 2023, DOI: 10.1080/03932729.2023.2236937.
- Siddi Marco, "The partnership that failed: EU-Russia relations and the war in Ukraine", *Journal of European Integration*, vol. 44, no. 6, 2022, 893-98.
- Silva Paul M. II & Selden Zachary, "Economic interdependence and economic sanctions: a case study of European Union sanctions on Russia", *Cambridge Review of International Affairs*, vol. 33, no. 2, 2020, 229.
- Waltz Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Pub. Co., 128.
- Yost David S., "The Budapest Memorandum and Russia's intervention in Ukraine", *International Affairs*, vol. 91, no. 3, 2015, 505-38.
- Јовић-Лазвић Ана, *Односи између Европске уније и Руске Федерације: крај XX и почетак XXI века*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015, 217-28.
- "A secure Europe in a better world. European Security Strategy", Brussels, 12 December 2003, https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/reports/78367.pdf, 22/01/2023, 7-8.
- "Commission pays a further €1.5 billion in Macro-financial Assistance to Ukraine", *Daily News*, 25/07/2023, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/mex_23_4002.
- "Council of the EU, European Peace Facility: Council agrees on second top-up of the overall financial ceiling by €3.5 billion", Press release, 26 June 2023, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/06/26/european-peace-facility-council-agrees-on-second-top-up-of-the-overall-financial-ceiling-by-3-5-billion/>.
- "Ukraine ceasefire: New Minsk agreement key points", *BBC*, February 12, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31436513>.